

J. V. Snellmanin varhainen Hegel-luenta

LAURI KALLIO

Johdanto

J. V. Snellmanin (1806–81) filosofian katsotaan yleensä seuraavan keskeisissä ratkaisuissaan G. W. F. Hegelin (1770–1831) filosofian esikuvaa. Tämä pitääkin pääasiassa paikkansa, mutta on syytä nostaa esiin, ettei Snellman missään vaiheessa uraansa epäröinyt poiketa Hegelin viitoittamalta tieltä.

Tarkastelen seuraavassa Snellmanin Hegel-luennan varhaista vaihetta ja tutkin, miten se suhtautuu Hegeliin kysymyksessä fenomenologian asemasta filosofian systeemissä ja kysymyksessä tarpeesta johdantoon ennen varsinaisen filosofian systeemin esitystä. Pohdin myös, missä määrin Snellmanin varhainen luenta vaikutti hänen vuonna 1841 ilmestyneeseen teokseensa *Persoonallisuuden idean spekulatiivisen kehittelyn yritys* (*Versuch einer spekulativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit*).

Varhaisella luennalla viitataan Snellmanin tuotantoon ennen hänen siirtymistään Ruotsiin vuoden 1839 lopulla. Ennen Ruotsin aikaa Snellman oli julkaissut kaksi lyhyttä väitöskirjaa sekä laajemman Hegelin objektiivista logiikkaa käsittelevän teoksen *Yritys logiikan esitykseksi* (*Försök till framställning af logiken*, 1837).¹ Snellman oli myös luennoinut muun muassa logiikasta,

¹ Viitataan Snellmanin tekstien kohdalla sekä 1990-luvun alkupuolella

psykologiasta ja filosofian systeemistä. Viittaa varhaisella luennalla myös niin sanottuun *Filosofian alkeiskurssiin* (*Philosophisk elementar-curs*), jonka ensimmäinen osa ilmestyi Helsingissä vuonna 1837. Kaksi jälkimmäistä osaa ilmestyi vuonna 1840 Ruotsissa, mutta ne olivat mahdollisesti valmiina jo ennen Snellmanin lähtöä Suomesta.²

Snellmanin tutustuminen Hegelin filosofiaan

Snellmanin yliopisto-opinnot 1820-luvulla Turussa ja Helsingissä limittyivät yhteen Hegelin filosofian maihinnousun kanssa. Snellman vaihtoi pääaineekseen filosofian samaan aikaan, kun J. J. Tengström (1787–1858) valittiin Helsingin yliopiston filosofian professoriksi vuonna 1827. Tengström vaikutti merkittävästi Hegelin filosofian menestykseen Suomessa. Snellman itse ajoittaa Hegelin filosofian valta-aseman alun vuosiin 1824–25³, mutta ei ole selvää, mihin hän tällä viittaa.

Tässä yhteydessä ei voida tarkemmin käsitellä kysymystä siitä, miksi Hegelin filosofia saavutti Suomessa vahvemman aseman kuin esimerkiksi Ruotsissa. Snellmanin varhaisen Hegelinluennan kannalta keskeistä on, että systeemin osista nimenomaan logiikka sai alusta alkaen tärkeän osan suomalaisessa hegeliläisyydessä. Syitä tähän on varmasti monia. Vuonna 1821 ainakin *Filosofisten tieteiden ensyklopedia* (*Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*; 1817, -27, -30) ja *Oikeusfilosofian pääpiirteet* (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*; 1821) olivat saatavilla Turussa.⁴ *Ensyklopedia* tarjosi luontevan pohjan akateemiselle opetukselle, sillä se oli tarkoitettu Hegelin omien luentojen

ilmestyneeseen *Samlade Arbeten* -sarjaan (SA) että 2000-luvulla ilmestyneisiin *Koottuihin teoksiin* (KT). Lainaukset ovat suomenkielisestä laitoksesta.

² Oittinen 1992, 661.

³ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 197/KT 3, 59–60.

⁴ Manninen 2003, 11. Hegelin tuotannosta on suomennettu *Oikeusfilosofian pääpiirteet*, *Logiikan tieteen* ensimmäinen osa sekä joitain katkelmia muista teoksista. Viittaa tekstissä mahdollisuuksien mukaan Hegelin töiden suomennoksiin.

tukimateriaaliksi. Teoksen rakenteen kannalta logiikan käsitteilyä ei voitu sivuuttaa eikä Snellman varmastikaan katsonut esimerkiksi teoksen luonnonfilosofiaa käsittelevää toista osaa sopivaksi aiheeksi luennoilleen. Snellman valitti vielä 1840-luvulla Suomen luonnontieteellisen koulutuksen alkeellisuudesta.⁵ Logiikan omaksumiseen myötävaikutti myös jossain määrin teoreettisen filosofian professori G. Palander (1774–1821), joka oli tutustunut Hegelin logiikan päätyöhön eli *Logiikan tieteeseen* (*Wissenschaft der Logik*; 1812, -13, -16, -31) jo aiemmin.⁶

Snellmanin varhainen logiikan luenta perustui ennen muuta *Ensyklopediaan*. Snellmanin tärkein opettaja Tengström luennoi teoksen pohjalta. Tengströmin Hegel-luennasta on vaikea saada täsmällistä kuvaa, sillä hän ei koskaan kommentoinut Hegelin filosofiaa julkaistuissa teksteissään. Ilmeisesti Tengström esitti Hegelin ajatuksia uskollisesti, mutta ei toisaalta tehnyt selvää eroa omien ja Hegelin ajatusten välille.⁷ Tähän kannusti se, ettei *Ensyklopedia* ollut varsinaisesti itsenäinen teos, vaan sen paikoin hyvin tiiviisti muotoiltuja teesejä oli tarkoitettu täydennettävän luennoilla. Tengströmin luentojen pohjana oli teoksen vuoden 1827 versio, joka oli suppeampi kuin myöhemmät versiot.

Logiikan tiede on yksityiskohtaisempi esitys kuin *Ensyklopedia*.⁸ Snellmanin logiikan työn yhtenä tavoitteena olikin yhdistää *Logiikan tieteen* ja *Ensyklopedian* esityksiä ja tarjota näin yksi yhtenäinen logiikan esitys. Kirjoittaessaan *Yritystä logiikan esitykseksi* Snellmanilla oli jo käytössään *Ensyklopedian* kolmas painos. *Logiikan tieteestä* hän käytti vuosina 1833–34 osana Hegelin koottuja teoksia julkaistua painosta.⁹

⁵ Lahtinen 2006, 45, 162. Luonnonfilosofiaan eivät olleet vielä 1830-luvun puolivälissä tarttuneet muutkaan Hegelin oppilaat. Tigerstedt 1946, 419.

⁶ Rein 1908, 289–290.

⁷ Manninen 2003, 35–36.

⁸ Esim. Hegel 1970, 127 (§ 48).

⁹ Manninen 1987, 64.

Tengströmin luennot vaikuttivat Snellmanin käsitykseen logiikan roolista Hegelin systeemin kokonaisuudessa. Tengström oli monipuolinen luennoitsija, joka toi esiin systeemin eri osa-alueita, ja myös Snellman luennoi myöhemmin Hegelin tuotannosta laaja-alaisesti kattaen samoja alueita kuin Tengström. Laaja-alaisuudesta huolimatta Tengströmin luenta *Ensyklopediasta*, joka jäi ilmeisesti usein kattamaan vain teoksen johdannon,¹⁰ korosti logiikan roolia, sillä Tengström esitti Hegelin systeemin yleisiä piirteitä yksityiskohtiin menemättä. Snellmanin Hegel-luennassa logiikan esittämästä puhtaan ajatuksen itsemäärityksestä muodostuu filosofian osa-alueet läpäisevä normatiivinen periaate. Snellman torjuu johdonmukaisesti kaikki pyrkimykset joustaa logiikan vaatimuksista reaali filosofian eduksi.¹¹

Siitä, että logiikan asema systeemissä oli Snellmanin mielenkiinnon kohteena varhaisvaiheessa, todistaa julkaistujen teosten ohella hänen vuoden 1836 suunnitelmansa matkasta Saksaan. Toteutumatta jääneen matkan tavoitteena olisi ollut kokonaisuuden laatiminen Hegelin järjestelmästä.¹² Matkasuunnitelmassa Snellman korostaa logiikan roolia järjestelmän ytimenä ja *Ensyklopedian* riittämättömyyttä itsenäisenä esityksenä.¹³

Tengströmin opetuksen ohella Snellman tutustui jo varhain Hegelin ensimmäiseen laajaan itsenäiseen teokseen eli *Hengen fenomenologiaan* (*Phänomenologie des Geistes*, 1807). Tengström tunsi tämän teoksen ilmeisesti vain pintapuolisesti. Snellman oli lisäksi tutustunut Hegelin oppilaan ja seuraajan G.A. Gable-*rin* (1786–1853) teokseen *Filosofian propedeutiikka* (*Die Propädeutik der Philosophie*, 1827).¹⁴ Se oli tarkoitettu filosofian sys-

¹⁰ Manninen 2003, 35–36.

¹¹ Oittinen 2004, 132–133.

¹² ”Todistushakemus matka-apurahaa varten filosofiselle tiedekunnalle 27.10.1836”, SA I, 583/KT 1, 227.

¹³ ”Matka-apurahahakemus yliopistolle 31.10.1836”, SA I, 584/KT 1, 229.

¹⁴ Manninen 1992a, 714.

teemin ensimmäiseksi osaksi ja siinä esitetyllä käsityksellä fenomenologiasta johdantona oli mahdollisesti vaikutusta Snellmaniin. Vaikutuksen arvioiminen on tosin vaikeaa, sillä vastaava käsitys on löydettävissä myös Hegeliltä.

Hegel ja johdanto systeemiin

Julkaistessaan *Hengen fenomenologian* Hegel suunnitteli sen muodostavan johdannon filosofian systeemiin.¹⁵ Teoksen kansilehden mukaan kyseessä oli tieteen systeemin ensimmäinen osa. Toisesta painoksesta tämä maininta on poistettu, ja vuonna 1817 ilmestyneessä *Ensyklopedian* ensimmäisessä versiossa fenomenologia muodostaa vain osan subjektiivisen hengen filosofiaa. Hegel olisi mahdollisesti selventänyt eroa varhaisen ja myöhemmän tuotantonsa välillä *Hengen fenomenologian* uudessa versiossa, mutta työ sen parissa oli vasta päässyt alkuun ennen hänen kuolemaansa vuonna 1831.

Johdannolla systeemiin ei tässä tarkoiteta aikalaiskeskustelun puheenvuoroa, jossa Hegel olisi esitellyt tulevaa työtään. Sillä ei myöskään tarkoiteta Hegelin systeemin ennakoitua eli sellaisten väitteiden esittämistä, joita ei vielä pyritä tyhjentävästi käsittelemään.¹⁶ Johdanto ei myöskään pyri oikeuttamaan käytettävissä olevaa metodia, jota sitten sovellettaisiin eri aiheisiin.

Johdannolla tarkoitetaan sellaista valmistavaa esitystä, joka varsinaisesti tekee Hegelin logiikasta ja sitä kautta systeemin esityksestä mahdollista sellaisena kuin se on. Toisin sanoen johdannossa oikeutetaan se, ettei logiikan esitys jää vain formaaliksi tai ole Snellmanin sanoin "[...] pelkkää sanoilla koreilua, sanaleikkiä".¹⁷ Näin ollen logiikka on lähtökohtaisesti sekä subjektiivista että objektiivista. Fenomenologiassa, jonka metodi on kokemus, henki esitetään konkreettisenä, kun taas logiikan aiheena ovat "[...] puhtaat olennaisuudet".¹⁸

¹⁵ Hegel 2011, 42.

¹⁶ Tällaista johdattelua on *Logiikan tieteessä*. Hegel 2011, 45, 53, 66.

¹⁷ *Yritys logiikan esitykseksi*, SA I, 74/KT 1, 252.

¹⁸ Hegel 2011, 42, 61–62; Hegel 1987, 34–35.

Mitä tämä johdanto käytännössä tarkoittaa? Hegelin mukaan *Hengen fenomenologia* ei ole muuta kuin hengen tulemisen (*das Werden des Geistes*) esitystä, joskaan Hegel ei fenomenologiassa esitä mitään yksiselitteistä hengen määritelmää.¹⁹ Tätä ei pidä ymmärtää niin, että *Hengen fenomenologia* olisi hengen tyhjentävä esitys.²⁰ Henkeä itsessään käsittelee Hegelin systeemin kolmas osa hengen filosofia, johon päädytään logiikan ja luonnonfilosofian kautta. Logiikan tehtävänä on puolestaan hengen loogisen luonteen tutkiminen.²¹ *Ensyklopediassa* Hegel esittää, että *Hengen fenomenologia* aloittaa ensimmäisestä ja yksinkertaisimmasta hengen vaiheesta.²² Snellman toteaa puolestaan *Alkeiskurssin* ensimmäisessä osassa seuraavasti: "[...] [E]sitetty hengen määritelmä [...] tulee perustelluksi filosofian järjestelmässä. Tässä voidaan yksinomaan [...] vedota siihen tosiasiana."²³

Hengen fenomenologian ja logiikan suhteen ymmärtämistä mutkistaa se, että niiden alut muistuttavat toisiaan. *Hengen fenomenologia* lähtee välittömästä ja etenee ideaan puhtaana tietona.²⁴ Se kulkee läpi luonnollisen tietoisuuden kehityksen, jossa kaikki sen dualismit osoittautuvat kestäättömiksi.²⁵ Myös logiikan alku on välitön. Se on välitön siinä mielessä, että se on kumonnut aiemmat vaiheensa eli välityksensä.²⁶ Logiikka alkaa puhtaasta tiedosta, joka on siis välitetty, mutta kumonnut välityksensä, ja meillä on näin käsillä vain puhdasta välittömyyttä.²⁷ Tämä on logiikan ensimmäinen kategoria: puhdas oleminen.

¹⁹ Oittinen 2012, 48.

²⁰ Hegel 1987, 17, 22.

²¹ Hegel 2011, 48.

²² Hegel 1970, 91–92 (§ 25).

²³ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 147/KT 1 383 (§ 1).*

²⁴ Hegel 2011, 74.

²⁵ Ikäheimo & Martikainen 1997, 7.

²⁶ Hegel 2011, 75.

²⁷ Tarkalleen ottaen juuri puhtaana välittämättömyytenä alku on yhtä hyvin puhdasta välittyneisyyttä. Hegel 2011, 77.

Hengen fenomenologian ja logiikan alkujen ero selittyy yhdellä Hegelin filosofian avainkäsitteistä, *Aufhebung*. Se merkitsee paitsi kumoamista myös säilyttämistä. Logiikan alussa *Hengen fenomenologian* alku (välitön tietoisuus) on kumottu, sillä se on osoittautunut yksipuoliseksi. Toisaalta *Hengen fenomenologian* tulos on säilytetty. Tämä tulos on tieteen käsite, ja sen logiikka ottaa annettuna.²⁸ Hegel kutsuu sitä myös ”puhtaaksi tiedoksi”, joka edelleen määrityy olemiseksi sellaisenaan ilman mitään määreitä.

Edellä sanottua ei pidä ymmärtää niin, että fenomenologia oikeuttaisi olemisen logiikan alkuna, sillä se voidaan varsinaisesti tietää vasta itse tieteessä ja tieteen tuloksen myötä.²⁹ Fenomenologia ei ole myöskään metodin esitys, vaan metodin käytön eräs sovellus.³⁰ Hegel toteaa esittävänsä filosofian metodin varsinaisesti *Logiikan tieteessä*.³¹

Kysymys johdannosta ja sen tarpeesta Hegelin systeemissä on monitahoinen. Selvää on, ettei johdanto voi olla systeemille ulkopuolinen, sillä Hegelin systeemin on tarkoitus olla kaiken kattava: mitään ei voi jäädä sen ulkopuolelle.³² Systeemin ensimmäisellä osalla eli logiikalla on johdannonomainen tehtävä, sillä sen on tarkoitus ratkaista niin sanottu aloituksen ongelma eli vastata kysymykseen siitä, mistä filosofia tulee aloittaa. Ratkaisun tarjoaa se, että logiikka perustelee itse itsensä.³³ Voi kuitenkin argumentoida, että sekä systeemi että Hegelin logiikka tarvitsevat johdannon – muun muassa siksi, ettei logiikassa ole juurikaan tieto-opillista pohdintaa.³⁴ Hegel itsekin esittää, että

²⁸ Hegel 2011, 57; Hegel 1987, 12, 28, 35–36.

²⁹ Hegel 2011, 77.

³⁰ Hegel 1987, 72, 77.

³¹ Hegel 2011, 41, 61.

³² Hegel 1970, 60 (§ 14).

³³ Hegel 2011, 53, 73, 76.

³⁴ Horstmann 2008, 50–51, 53.

logiikan edellytyksenä on vapautuminen tietoisuuden vastakaisuuksista.³⁵ Toisaalta logiikka on Hegelin mukaan itsenäinen kokonaisuus.³⁶

Vastaamista johdanto-kysymykseen mutkistaa se, että *Logiikan tieteessä* on itsessäänkin paitsi johdanto niin myös esipuhe sekä johdannonomainen luku "Mistä tiede on aloitettava?". Myös *Hengen fenomenologiassa* on sekä esipuhe että johdanto.³⁷ Hans-Friedrich Fulda on selventänyt *Hengen fenomenologian* johdannon suhdetta systeemiin huomauttamalla, että se käsittelee laajempia teemoja kuin *Hengen fenomenologia*, joka muodostaa systeemin johdanto-osan.³⁸ Hegel ei perustele johdanto-osan tarpeellisuutta johdannossa, vaan se selviää vasta koko johdanto-osan laatimisen myötä. Vastaavasti johdannossa esitetyjä argumentteja ei perustella vielä *Hengen fenomenologiassa*.

Vastaaminen johdanto-kysymykseen edellyttää myös selvennystä luvun alussa mainittuun fenomenologian kaksoisrooliin eli esiintymiseen Hegelin tuotannossa sekä johdantona että subjektiivisen hengen filosofian osana. Tällainen kaksoisrooli on ongelmallinen, sillä Hegelin systeemi etenee dialektisesti yksinkertaisista ja abstrakteista kategorioista kohti monimutkaisempia ja konkreettisempia kategorioita. Tämä ei tarkoita sitä, ettei samaa ilmiötä tarkasteltaisi useissa eri kohdissa systeemiä. Tällöin kyse on kuitenkin eri näkökulmasta samaan ilmiöön. Olisi siis ongelmallista, jos yhtä ja samaa ilmiötä käsiteltäisiin samasta näkökulmasta kahteen kertaan: se tarkoittaisi, että Hegelin systeemille ominainen liike abstraktista kohti konkreettista pysähtyisi.

Tämä ongelma on vältettävissä esittämällä, että *Hengen fenomenologiassa* on varsinaisen johdannon muodostavan rungon ohella materiaalia, jonka "oikea" paikka on systeemin muissa osissa. Teoshan on tunnetusti monitasoinen ja rönsyilevä.³⁹

³⁵ Hegel 2011, 58.

³⁶ Hegel 2011, 53, 82.

³⁷ Hegel myös kertoo teoksen alun johdannon sisältöä sekä ennakoi tulevaa sisältöä johdannoissa teoksen alalukuihin. Fulda 2008, 33.

³⁸ Fulda 2008, 26.

³⁹ Fulda 2008, 21–22, 35.

Tätä ajatusta tukee osaltaan se, että *Ensyklopedian* subjektiivisen hengen filosofia esittää pintapuolisesti pienen osan *Hengen fenomenologian* argumentaatiosta (hengen kehitys tietoisuuden ja itsetietoisuuden kautta järjelliseksi hengeksi),⁴⁰ sekä se, että Hegel viittaa teoksen rooliin johdantona huomattavan harvoin.⁴¹

Edellä kuvatun tulkinnan kanssa on kuitenkin ristiriidassa se, että *Hengen fenomenologiassa* on osia, jotka eivät esiinny *Ensyklopediassa*. Koska luku sijoittuu *Ensyklopedian* keskelle, ei ole yllättävää, ettei se ole luonteeltaan johdannonomainen siinä mielessä kuin *Hengen fenomenologia*. Sen sijaan ongelmallista edellisessä kappaleessa esitetylle tulkinnalle on, että Hegel viittaa siinä ”taaksepäin” logiikkaan.⁴²

Edellä esitettyjen vaihtoehtoisten johdantojen lisäksi on syytä vielä mainita *Ensyklopedian* alku. *Ensyklopediassa* logiikan varsinaista systemaattista osuutta edeltää esikäsittely (*Vorbegriff*) käsittelevä luku. Siinä Hegel tarkastelee aiempien filosofian suuntausten käsitystä ajattelun ja objektiivisuuden suhteesta. Varsinaisesta tieteen käsitteen deduktiosta ei ole kyse, joskin Hegel toteaa, että sen johtaminen on tieteen tehtävä.⁴³ Esikäsittelyn käsittely on ennen muuta logiikan ymmärtämistä edesauttava historiallinen esitys, minkä Hegel itsekkin myöntää, ja varmasti kirjoitettu osin luennoimista silmällä pitäen.⁴⁴

Snellman johdannosta systeemiin

Laatiessaan logiikan esityksiään Snellmanilla oli siis käytettävissään sekä Hegelin laajempi että suppeampi logiikan esitys. Snellmanin *Yritys logiikan esitykseksi* perustuu ensisijaisesti *Logiikan tieteseen*.⁴⁵ Hän ei nosta esiin eroavaisuuksia *Ensyklopedian* ja aiempien teosten välillä, mutta esittää fenomenologian

⁴⁰ Düsing 1993, 124–125.

⁴¹ Fulda 2008, 26–27.

⁴² Hegel 2003, 174 (§ 413).

⁴³ Hegel 1970, 63 (§ 17).

⁴⁴ Hegel 1970, 92 (§ 25).

⁴⁵ *Yritys logiikan esitykseksi*, SA I, 64/KT 1, 241.

johdantona systeemiin ja sitoutuu näin Hegelin varhaistuotannon käsitykseen. Snellman ei kuitenkaan yrittänyt tiivistää *Hengen fenomenologiaa* lyhyeen johdantoon: hän käsittelee johdannossaan vain itsetietoisuutta, jonka kautta hän päätyy logiikan alkuun. Ajatusta itsetietoisuudesta johdantona Snellman oli työstänyt jo erillisessä esityössä.⁴⁶

Johdannon alussa Snellman toteaa, että itsetietoisuudessa subjektin ja objektin välinen ero on ylitetty.⁴⁷ Tästä lähtökohdasta hän etenee neljän itsetietoisuuden tason (havainnoiva, mieltävä, refleктоiva, järjellinen) kautta osoittamaan, että itsetietoisuus on nimenomaan ajattelua. Tätä ei pidä tulkita niin, että Snellman olisi halunnut materiaalistaa Hegelin logiikkaa: Snellman oli kritisoinut C. H. Weissea (1801–66) ensimmäisessä väitöskirjassaan nimenomaan siitä, että tämä oli halunnut pohjata Hegelin logiikan aikaan ja avaruuteen.⁴⁸ Snellmanin johdannon tavoite on kytkeä subjektiivisen hengen (eli ihmisyksilön) kehitys suoraan logiikan kehitykseen: ”Logiikan määreet [...]” ovat “[...] puhtaan ajattelun predikaatteja [...]”.⁴⁹ Logiikan metodi “[...]” ei siten ole satunnaista, ajatukselle ulkoista, vaan määreiden omaa, itse annettua kehitystä”.⁵⁰ Snellman määrittelee tässä kahden systeemin osan eli logiikan ja subjektiivisen hengen filosofian yhteyden suuremmin ja selvemmin kuin Hegel, joka korostaa logiikan alun kumonneen oman välityksensä ja olevan jossain määrin mielivaltaisen.⁵¹ Myös Snellmanille johdanto on logiikan suhteen kumottu ja ulkopuolinen,

⁴⁶ ”Itsetietoisuus, esityö logiikan oppikirjan johdantoon”, *SA I*, 569–572/KT 1, 186–189.

⁴⁷ *Yritys logiikan esitykseksi*, *SA I*, 65/KT 1, 243 (§ 3).

⁴⁸ *Akateeminen väitöskirja Hegelin järjestelmän absolutismin puolustamiseksi*, *SA I*, 39/KT 1, 151 (§ 6).

⁴⁹ *Yritys logiikan esitykseksi*, *SA I*, 68–70, 72–74/KT 1, 247 (§ 11), 249 (§ 14), 251 (§ 17), 252 (§ 20) (sitaatti); Manninen 1987, 67.

⁵⁰ *Yritys logiikan esitykseksi*, *SA I*, 72/KT 1, 251 (§ 17).

⁵¹ Hegel 2011, 75.

mutta hän rinnastaa myös suoraan itsetietoisuuden dialektiikan (mielle, refleksio ja ajatus) ja logiikan (välittömyys, välitys ja kumottu välitys) kolme päävaihetta.⁵²

Toisin kuin Hegel *Logiikan tieteesä* huomautuksissa Snellman ei kommentoi filosofian historiaa *Yritys logiikan esitykseksi* -teoksessa, vaikka toteaakin teoksen johdannossa filosofian historian heijastavan logiikan kolmijakoa.⁵³ Snellman mainitsee myös teoksen johdannon olevan pääosin itsetietoisuuden vaiheiden historiallista tarkastelua,⁵⁴ mutta tällä hän nähdäkseen haluaa vain tehdä eroa tulevaan logiikan esitykseen, joka on luonteeltaan kaavamaisempi esitys.⁵⁵ Filosofian historian puuttuminen Snellmanin esityksestä on huomionarvoista, sillä jo mainitussa *Ensyklopedian* esikäsiteluvussa Hegel käsitteli ajattelun suhdetta objektiivisuuteen pääasiassa historiallisesti tutkimalla erilaisia aiempia vaihtoehtoja suhteen määrittämiseksi. Juha Mannisen mukaan juuri esikäsiteluku toimi Snellmanin esikuvana itsetietoisuus-tekstissä, joka oli esityö *Yritys logiikan esitykseksi* -teokseen.⁵⁶ Vertailtaessa *Ensyklopedian* esikäsitettyä *Yritys logiikan esitykseksi* -teoksen johdantoon on Snellmanin tavoite selvä: hän pyrkii määrittelemään inhimillisen ajattelun suhteen logiikan puhtaaseen ajatteluun käsittelemällä itsetietoisuutta siinä missä Hegel puhui yleisluontoisesti ajattelusta.

Snellmanin johdannon suhde *Hengen fenomenologian* johdantoon ei ole yksioikoinen. *Hengen fenomenologiassa* on kaksi erillistä jakoa, joista toinen on merkitty kirjaimin ja toinen roomalaisin numeroin. Snellman esittää ensin mainitun rakenteen mukaisen liikkeen tietoisuudesta itsetietoisuuden kautta järkeen keskittyen itsetietoisuuteen.

Logiikan tieteen johdannossa Hegel määrittelee fenomenologian merkityksen olevan puhtaan tieteen käsitteessä ja sen

⁵² *Yritys logiikan esitykseksi*, SA I, 75/KT 1, 254 (§ 22).

⁵³ *Yritys logiikan esitykseksi*, SA I, 73/KT 1, 252 (§19).

⁵⁴ *Yritys logiikan esitykseksi*, SA I, 64/KT 1, 240.

⁵⁵ Logiikan luennoissaan Snellman käsitteli filosofian historiaa. "Particula tertia: oppi käsitteestä 1835–36, katkelma luentokäsikirjoituksesta", SA I, 555–556/KT 1, 162–164.

⁵⁶ Manninen 1992b, 774.

deduktiossa.⁵⁷ Puhtaan tieteen käsitteen deduktio ei ole historiallinen kysymys, vaan se todistetaan yksinomaan tietoisuuden liikkeessä. Vaikka *Hengen fenomenologiassa* on historiallinen ainekseensa, vain tietoisuuden liikkeen kautta voidaan osoittaa tieteen välttämättömyys ja näin ollen se on logiikan kannalta *Hengen fenomenologian* keskeinen anti. Snellman näkee asian juuri näin. Hän siis perustelee ratkaisunsa aiemmin mainitulla näkemyksellä, että *Hengen fenomenologiassa* on materiaalia, jonka paikka tarkalleen ottaen on muualla systeemissä. Snellmanin yksinomaan tietoisuuden liikkeeseen keskittyvä esitys muistuttaa ”tavallista” tiedettä enemmän kuin Hegelin *Fenomenologia*. Itse asiassa Hegel toteaa, ettei fenomenologia päältä katsoen useinkaan vaikuta tieteeltä.⁵⁸

Toisaalta Snellmanin ”puhdas” argumentointi asettuu nähdäkseni *Hengen fenomenologian* keskustelevuutta vastaan. Hegelin esitys kulkee paikoin pitkin sivupolkuja avaten tietoisuuden kehitystä ja historiaa ”meille”. Ehkä Snellman katsoi, ettei näille sivupoluille ole tarvetta puhuteltaessa yleisöä, jolle saksalainen keskustelu ei ollut kovin tuttua. Nähdäkseni myöhemmässä tuotannossa ominainen Hegelin ”johdonmukaistaminen”⁵⁹ on havaittavissa jo varhaisvaiheessa. Snellman valitsi *Hengen fenomenologian* eri poluista metafyyysis-epistemologisen polun johdannoksi Hegelin systeemiin.

Snellman suunnitteli *Yritykselle logiikan esitykseksi* jatko-osaa. Se ei kuitenkaan koskaan valmistunut, eikä *Alkeiskurssin* toista vihkoa voi pitää tänä jatko-osana. Siinä Snellman nimittäin käsittelee osittain samoja aiheita kuin aiemmassa teoksessaan. Aiempi teos seurasi myös lähemmin Hegelin esittämää logiikan rakennetta: *Yritys logiikan esitykseksi* tiivistä Hegelin objektiivisen logiikan kokonaisuudessaan; *Alkeiskurssi* sitä vastoin käy läpi vain osan subjektiivisen logiikan aiheista.

⁵⁷ Hegel 2011, 58.

⁵⁸ Hegel 1987, 68–69.

⁵⁹ Oittinen 2004, 138.

”Particula tertia” -luentokäsikirjoituksen voi sen sijaan katsoa vastaavan osin aiottua jatko-osaa.⁶⁰ Kyseisessä tekstissä itsetietoisuuden ja logiikan sisällön yhteen lankeaminen ja niiden suhde muihin systeemin osiin ilmaistaan vielä suoremmin. Snellmanin mukaan idea on ”[...] subjektiivisuuden ja objektiivisuuden esiin tuotu ykseys” ja ”[...] tänä ykseytenä itsetietoisuus”, mikä edelleen on ”[...] logiikan sisältö ja tietona yhdessä määrittäneessä ajatuksessa”.⁶¹

Psykologia johdantona systeemiin

Yrityksessä logiikan esitykseksi Snellman kutsuu johdantoaan fenomenologian sijasta psykologiaksi.⁶² Tämä toistuu *Filosofian alkeiskurssissa* ja luennoissa syksyllä 1837, joissa Snellman käsittelee kolmeen osaan (antropologia, fenomenologia, psykologia) jakautuvaa psykologiaa.⁶³ Snellman puhuu psykologiasta johdantona systeemiin myös ensimmäisessä väitöskirjassaan, jossa hän etenee psykologisen argumentaation kautta käsittelemään muita systeemin osia.⁶⁴

’Psykologia’ viittaa Snellmanilla siis sekä subjektiivisen hengen yhteen vaiheeseen että subjektiivisen hengen filosofiaan kokonaisuutena.⁶⁵ Snellman ei tarkemmin perustele tätä ratkaisua, joskin toteaa valinneensa nimen ’psykologia’, koska ”[...] nimitys [s]ubjektiivisen hengen filosofia olisi varmaan ollut

⁶⁰ Manninen 1987, 63.

⁶¹ ”Particula tertia: oppi käsitteestä 1835–36, katkelma luentokäsikirjoituksesta”, *SA I*, 568/KT 1, 177.

⁶² *Yritys logiikan esitykseksi*, *SA I*, 75/KT 1, 254 (§ 22).

⁶³ ”Psykologian luentoja syksyllä 1837, käsikirjoitus”, *SA I*, 595–596, 601/KT 1, 321, 327 (§ 30).

⁶⁴ *Akateeminen väitöskirja Hegelin järjestelmän absolutismin puolustamiseksi*, *SA I*, 33/KT 1, 143.

⁶⁵ Hegelin (esimerkiksi *Ensyklopedian* eri versiot) ja hegeliläisten kirjoituksissa sanoja psykologia ja subjektiivisen hengen filosofia käytetään eri tavoilla. Snellmanin psykologialle antama monimerkityksisyys ei tässä suhteessa ole poikkeuksellista.

liian pelottava”.⁶⁶ Fenomenologia on psykologiaa edeltävä subjektiivisen hengen vaihe. Sitä edeltää antropologia, joka käsittelee tietoisuuden syntymistä. Psykologia ”[...] sisältää hengen käsitteen kehittelyn itsetietoisena ja itseensä viittaavana henkenä”.⁶⁷ Psykologiassa käsitellään järjestäytyneitä ja ajattelevaa henkeä erotuksena logiikasta, jossa keskitytään puhtaaseen ajatteluun ja sen määreisiin.

Kuten aiemmin tuli esiin, Hegel ei esittänyt, että subjektiivisen hengen filosofia kokonaisuutena toimisi johdantona filosofian systeemiin. Snellmanin ratkaisua voikin pitää radikaalina ja hämmentävänä. Huomionarvoista on, että fenomenologia ja antropologia jäävät Snellmanin esityksessä kovin lyhyiksi ja toimivat ennen muuta johdantoina psykologiaan. Snellman toteaa käsittelevänsä fenomenologiassa vain ”[...] refleктоivan tietoisuuden yleistä puolta”, joskin myöntää fenomenologian ennakkoivan ”[...] hengen pidemmälle kehittyneitä kantoja ajattelevana, tahtovana ja objektiivisena henkenä”.⁶⁸ Samoin kuin *Yrityksessä logiikan esitykseksi* fenomenologian historiallinen puoli jää yksittäisten huomautusten varaan.⁶⁹ Snellman myös painottaa, ettei psykologiassa ole kyse ”[...] fenomeenista tietoisuudesta [...]” vaan nimenomaan itse hengestä.⁷⁰

Yksi selitys sille, miksi Snellman ajatteli psykologian voivan tarjota johdannon filosofian systeemiin, voisi löytyä Tiger-

⁶⁶ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 144/KT 1, 378.* Valinnalle voidaan löytää myös historiallisia syitä (ks. *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 143/KT 1, 377*). Esimerkiksi Tigerstedt (1946, 421) viittaa siihen, että psykologia oli nimenä kansantajuisempi.

⁶⁷ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 146–147/KT 1 382.*

⁶⁸ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 157, 177/KT 1, 393 (§ 14)* (ensimmäinen sitaatti), 415 (jälkimmäinen sitaatti).

⁶⁹ Esim. *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 159–160, 177/KT 1, 396, 414–415 (§ 18).*

⁷⁰ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 161, 163/KT 1, 397 (sitaatti), 400 (§ 20, § 23).*

stedtin esiin nostamasta Snellmanin käsityksestä logiikasta "sanan tieteenä".⁷¹ Se, että logiikka käsittelee sanoja, tekee logiikasta tieteistä korkeimman, koska Snellmanin mukaan juuri kielellisyys tekee ihmisestä järkiolennon. Esimerkkejä "sanan filosofiasta" on löydettävissä eri puolilta Snellmanin varhaisia filosofian töitä.⁷² Vastaava merkitys on luettavissa ainakin epäsuorasti Hegeliltä. Sille tavalle, jolla Snellman asiaa korostaa, ei kuitenkaan löydy vastinetta saksalaiselta kollegalta,⁷³ ja Tigerstedt epäileekin, että Snellman on saanut "sanan filosofiaansa" vaikutteita saksalaisilta romantikoilta.⁷⁴ Ainoa paikka, jossa Hegel systemaattisesti käsitteli kieltä, oli nimenomaan psykologia. "Sanan filosofiaa" voikin pitää yhtenä lisätodisteena siitä, miten Snellman halusi sitoa subjektiivisen hengen ja logiikan toisiinsa. Logiikka on "[...] sanaa koskeva tiede" ja "[...] [t]ietoisuus on aina sanallista [...]".⁷⁵ Tigerstedt huomauttaa, ettei Hegel koskaan luonnehdi tietoisuutta sanaksi.⁷⁶

Miten Snellmanin ajatus psykologiasta johdantona filosofian systeemiin sitten suhtautuu Hegelin systeemiin? Nähdäkseni Snellmanin johdanto oli ennen kaikkea sivujuoni hänen tiivistelmässään Hegelin subjektiivisen hengen filosofiasta. Snellmanin johdannon ei siis ole tarkoitus haastaa Hegelin systeemin arkkitektoniikkaa. Se on oleellisesti erilainen johdanto kuin minkä *Yritys logiikan esitykseksi* tai *Hengen fenomenologia* tarjosi. Tämä on selvää muun muassa siksi, ettei Snellman johdannossaan esitä hengen käsitettä vaan edellyttää sen (luonnonfilosofian tuloksena). Tällaisena henki on sukukäsite.⁷⁷ Toiseksi

⁷¹ Tigerstedt 1946, 360–361. Tigerstedtin yli satasivuinen tutkielma on yksi harvoista perusteellisista analyyseistä Snellmanin luennoista dosenttina.

⁷² Esim. "Johdanto logiikan luentosarjaan syksyllä 1835, luentokäsikirjoitus", SA I, 547/KT 1, 159.

⁷³ Tigerstedt 1946, 360–361, 363.

⁷⁴ Tigerstedt 1946, 364, 367.

⁷⁵ "Johdanto logiikan luentosarjaan syksyllä 1835, luentokäsikirjoitus", SA I, 547/KT 1, 159.

⁷⁶ Tigerstedt 1946, 368.

⁷⁷ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia*, SA I, 146/KT 1, 381.

Snellmanin psykologiaa seuraava logiikka ei esitä samanlaista kehittelyä kuin *Logiikan tiede*. Kolmanneksi Snellmanin psykologia päättyy Hegelille uskollisesti siirtymiseen objektiiviseen henkeen,⁷⁸ jota Snellman käsitteli *Alkeiskurssin* kolmannessa osassa.

Snellman johdannon tavoitteena on määritellä hengen käsite mahdollisimman hyvin sen subjektiiviselta puolelta ja osoittaa, miten se nivoutuu yhteen systeemin ensimmäisen osan eli logiikan kanssa. Snellman toteaa, että inhimillinen ymmärrys tulee käsittää "[...] ajatuksesta toiseen etenemiseksi [...], järjelliseksi ajatuksen maailmaksi" eikä "[...] pelkäksi abstraktiksi kyvyksi ajatuksiin [...]".⁷⁹

Snellmanin halua kirjoittaa uudenlainen johdanto logiikkaan selittää osaltaan se, ettei hän omaksunut Hegelin jakoa subjektiiviseen ja objektiiviseen logiikkaan. *Alkeiskurssin* logiikassa onkin teemoja molemmista, joskin se keskittyy käsitteeseen eli Hegelin subjektiivisen logiikan aiheeseen. Näin ollen Snellman sivuuttaa johdanto-teeman siinä mielessä kuin se esiintyy Hegelin logiikan alussa. Sen sijaan Snellman kokee tärkeäksi määritellä lyhyesti ajattelamisen aktin (psykologian aihe) suhteen puhtaaseen ajatukseen (logiikan aihe).⁸⁰ Tämä tarve tuli esiin myös ensimmäisen logiikan teoksen esityössä, jossa Snellman perustelee johdannon tarvetta sillä, että logiikka "[...] ei ole vain puhtaan vaan myös persoonallisen ajatuksen tiede [...]".⁸¹ Ajatuksen persoonallisuus viittaa siihen, että logiikka päättyy puhtaan ajatuksen siirtymiseen konkreettiseen todellisuuteen. Puhdas ajatus etenee luonnonfilosofian kautta subjektiivisen hengen filosofiaan, joka käsittelee muun muassa itsetietoisuuden yksilön ajattelua. Johdannon tehtävänä on siis selvittää tällaisen konkreettisen ajattelun aktin suhdetta puhtaan ajatuksen tieteeseen eli logiikkaan.

⁷⁸ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 176, 179/KT 1, 414, 418 (§51).*

⁷⁹ *Filosofian alkeiskurssi. Psykologia, SA I, 163, 169–171/KT 1, 399 (sitaatti), 407 (§ 22, § 36, § 38).*

⁸⁰ *Filosofian alkeiskurssi. Logiikka, SA II, 22/KT 2, 320 (§ II).*

⁸¹ "Itsetietoisuus, esityö logiikan oppikirjan johdantoon", *SA I, 569/KT 1, 186.*

Jatkumo varhaisen ja 1840-luvun vaihteen luennan välillä

Snellmanin oleskelu ulkomailla vuoden 1839 marraskuusta vuoden 1842 syksyyn oli tuotteliaan ja monipuolisen kirjallisen työskentelyn aikaa. Saksassa vuonna 1841 ilmestynyttä *Persoonallisuuden ideaa* pidetään yleensä hänen filosofiansa pääteoksena. Se on monin paikoin varsin omaperäinen eroten täten tiukasti Hegelin esikuvaa seuraavista varhaisista töistä. *Persoonallisuuden ideaa* ei voi kuitenkaan luonnehtia irtiotoksi varhaisfilosofiasta, vaan pikemminkin eräät varhaisvaiheessa idulla olleet ajatukset saavat siinä selväsanaisen ilmaisun.⁸² Esimerkkinä tästä tarkastelen seuraavassa itsetietoisuutta, jota Snellman käsitteli muun muassa osana ensimmäistä logiikan työtään. Itsetietoisuuden dialektiikka muodostaa niin ikään yhden keskeisen rakenteen *Persoonallisuuden ideassa*.

Kuten edellä on käynyt ilmi, jäi fenomenologian ja logiikan sekä fenomenologian ja systeemin suhde Hegelille joiltain osin epäselväksi. Snellman tarttui tähän problematiikkaan varhaisessa Hegel-luennassaan erityisesti siksi, että hän katsoi Hegelin spekulatiivisen logiikan edellyttävän itsetietoisuuden paremman määrittämisen. Jo ensimmäisen logiikan teoksensa esityössä Snellman esittää, miten filosofian systeemi tarkastelee itsetietoisuutta. Itsetietoisuutta subjektiivisena käsittelee psykologia; itsetietoisuutta ajatuksena logiikka; itsetietoisuutta objektiivisuutena fenomenologia.⁸³ Myöhemmässä tuotannossaan Snellman jatkaa itsetietoisuuden määrittämistä esittämällä sen korkeimman määrittämisen eli persoonallisuuden.

Persoonallisuuden idean johdanto alkaa toteamuksella "[i]tsetietoisuus on absoluuttista tietoa; [t]ieto absoluuttisesta on itsetietoisuutta".⁸⁴ Snellmanin väite siis on, että tieto on viime kädessä itsetietoisuutta. Tämän väitteen todistaminen on myös

⁸² Kallio 2017, 74–75, 81.

⁸³ "Itsetietoisuus, esityö logiikan oppikirjan johdantoon", SA I, 571/KT 1, 189.

⁸⁴ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 200/KT 3, 62.

Hegelin *Hengen fenomenologian* tavoite.⁸⁵ Teoksen lopussa Snellman palaa johdannon toteamukseen. Persoonallisessa hengessä tietoisuus ja itsetietoisuus ovat identtisiä, ja tätä identiteettiä Snellman kutsuu persoonallisuuden ideaksi; se on "[...] substantiaalisen hengen itsensä tietäminen todellisena, sen käsitteen ja sen todellisuuden ykseys".⁸⁶ Tieto on siis viime kädessä absoluutin (tai substantiaalisen hengen) itsetietoisuutta. Absoluutti tietää itsensä yksittäisessä hengessä. Siinä missä Snellmanin alkuvaiheen teokset olivat osoittaneet tämän vain muodollisesti, esittelee *Persoonallisuuden idea* monipuolisesti myös hengen todellisuutta, sen historiassa saamia muotoja. Vuoden 1841 teos tarjoaa katsauksia Hegelin filosofian eri osa-alueisiin. Se muistuttaa tässä suhteessa rönsyilevää *Hengen fenomenologiaa*.

Toisaalta varhaiselle vaiheelle ominainen luotto logiikkaan leimaa myös *Persoonallisuuden ideaa*. Snellman toteaa, että tässä teoksessa "[...] on todistelun vahvoja puolia etsittävä etupäässä asiaan liittyvien loogisten kategorioiden selvittelystä, vähemmän muusta historiallisesta ja psykologisesta apparaatista".⁸⁷ Kuten varhainen filosofia, myös *Persoonallisuuden idea* perustelee logiikan ja psykologian läheistä yhteyttä; sitä, että "[...] logiikan kategoriat eivät ole minkään maailman ulkopuolisen järjen, vaan järjellisen ihmisen määreitä".⁸⁸

Persoonallisuuden idea oli ensisijaisesti kannanotto hegeliläisten parissa käytyyn uskonnonfilosofiseen keskusteluun. Snellman ei kuitenkaan vedonnut ensisijaisesti Hegelin varsinaiseen uskonnonfilosofiaan, vaan – kuten todettua – hänen puheenvuoronsa ammensi ennen kaikkea logiikasta. Kommentaarikirjallisuudessa on esiintynyt erilaisia painotuksia siinä, missä määrin Snellmanin käsitys logiikan ja uskonnonfilosofian suhteesta muuttui ajan kuluessa. Juha Manninen on huomauttanut,

⁸⁵ Horstmann 2008, 55.

⁸⁶ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 338/KT 3, 221.

⁸⁷ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 215/KT 3, 80.

⁸⁸ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 216/KT 3, 80.

ettei Snellman mainitse mitään logiikan yhteydestä uskonnon-filosofiaan *Yrityksessä logiikan esitykseksi*.⁸⁹ Hänen mukaansa Snellmanin näkemykset uskonnonfilosofiasta eivät vielä tässä vaiheessa olleet kypsyneet. Ilkka Patoluoto on puolestaan argumentoinut erityisesti *Filosofian alkeiskurssin ja Persoonallisuuden idean* välillä olevan suoran jatkumon.⁹⁰

Nähdäkseni Snellmanin argumentaation suunta oli Patoluodon esittämällä tavalla selvä jo varhaisessa vaiheessa, mutta katson toisaalta Mannisen tavoin, ettei hän halunnut julkaista aiheesta mitään vielä 1830-luvun puolenvälin tienoilla, sillä hänen käsityksensä eivät vielä olleet saaneet lopullista muotoaan. Muotoutumisprosessi oli kuitenkin käynnissä ja eräs todiste siitä oli pyrkimys esittää itsetietoisuus selvässä suhteessa logiikkaan. Tämän suhteen tarkempi määrittely oli yksi edellytys kannanotolle hegeliläisten parissa käytyyn uskonnonfilosofiseen keskusteluun sellaisena kuin se *Persoonallisuuden ideassa* ilmeni.

Esimerkki Snellmanin ajatusten muuttumisesta tulee esiin Tigerstedtin analyysissä Snellmanin ensimmäisen logiikan luentosarjan käsikirjoituksesta. Käsikirjoituksessa tulee ensimmäistä kertaa esiin jo mainittu ”sanan filosofia”. Tigerstedt nostaa esiin Snellmanin ”sanan” yhteyden teologiaan ja yhdistää Snellmanin käsityksen näihin aikoihin yleiseen Hegelin teologisointiin.⁹¹ Vaikka Hegel katsoi filosofialla ja uskonnolla olevan saman sisällön, hän korosti niiden muotojen olevan erilaiset. Snellman ymmärtää sitä vastoin käsikirjoituksessa logiikan teologisessa muodossa eli filosofian edellytyksenä on usko.⁹² Usko, jota Snellman kutsuu myös kristilliseksi nöyryydeksi, tarkoittaa tässä yhteydessä itsekkyyden vastaista vakaumusta: totuutta tavoitteleva filosofi on saanut välineet totuuden tavoitte-luun lahjaksi ihmiskunnalta ja viime kädessä Jumalalta.

⁸⁹ Manninen 1987, 42.

⁹⁰ Patoluoto 1984, 130–132, 136.

⁹¹ Tigerstedt 1946, 371.

⁹² ”Johdanto logiikan luentosarjaan syksyllä 1835, luentokäsikirjoitus”, SA I, 547/KT 1, 160.

Tultaessa 1840-luvun alkuun asetelma oli vaihtunut toisenlaiseksi: filosofian uskonnollinen puoli korostuu asettaen ”puhtaan uskonnon” kyseenalaiseksi. Snellmanille tunnusomainen linja oli muotoutunut: hän luottaa tinkimättömästi Hegelin metodiin (joskaan ei kaihda poikkeamista Hegelin systeemistä). *Persoonallisuuden ideassa* Snellman antaa uskolle varsin merkittävän roolin ajattelun rinnalla; uskossa ihmisellä “[...] on selkeä varmuus totuudesta”.⁹³ Kuitenkin Snellman katsoo johdonmukaisesti, ettei absoluutin ilmaisemiseksi “[...] voi olla muuta muotoa kuin järki, järjellinen ajattelu, joka on jopa määreissäänkin totaalisesti läsnä, yksi määre ja kaikki määreet, jossa siis tunteen varmuus voi saavuttaa totuutensa”.⁹⁴

Ei voi siis sanoa, että Snellmanin varhainen ja myöhempi filosofia eroaisivat toisistaan uskonnon ja filosofian ykseyden suhteen. Snellman tukeutuu tähän ykseyteen, mutta katsoo 1840-luvun alussa, että tämän voi osoittaa myös filosofian omista lähtökohdista käsin. Nähdäkseni tämä kanta vakiintui Snellmanin kannaksi jo varhaisessa vaiheessa, mutta akateemisen uransa ensimmäisessä luentosarjassa hän haki vielä tukea teologian puolelta.

Kirjallisuus

- Düsing, Klaus (1993), “Hegels ‘Phänomenologie’ und die idealistische Geschichte des Selbstbewusstseins” teoksessa Friedhelm Nicolin & Otto Pöggeler (toim.) *Hegel-Studien* 28. Bonn: Bouvier Verlag, 103–126.
- Fulda, Hans-Friedrich (2008), “‘Science of the phenomenology of spirit’: Hegel’s program and its implementation” teoksessa Dean Moyar & Michael Quante (toim.) *Hegel’s Phenomenology of spirit. A critical guide*. Cambridge: Cambridge University Press, 21–42.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1970), *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse (1830). Erster Teil Die Wissenschaft der Logik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- (1987), *Phänomenologie des Geistes*. Stuttgart: Philipp Reclam jun. GmbH & Co.

⁹³ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 265/KT 3, 136.

⁹⁴ *Persoonallisuuden idea*, SA II, 267/KT 3, 138.

- (2003), "Filosofisten tieteiden ensyklopedia (1830). Kolmas osa: Hengen filosofia. Ensimmäinen pääjakso: Subjektiivinen henki. B. Hengen fenomenologia". Suom. Heikki Ikäheimo. Teoksessa Ikäheimo, Heikki: *Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto. Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustussuhteista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 173–192.
- (2011), *Logiikan tiede I*. Suom. Ilmari Jauhiainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Summa.
- Horstmann, Rolf-Peter (2008), "The *Phenomenology of Spirit* as a "transcendentalistic" argument for a monistic ontology" teoksessa Dean Moyar & Michael Quante (toim.), *Hegel's Phenomenology of spirit. A critical guide*. Cambridge: Cambridge University Press, 43–62.
- Ikäheimo, Heikki & Martikainen, Ossi (1997), "Hegelin *Phänomenologie des Geistes* ja sen johdanto", *niin & näin* 2/97, 6–9.
- Kallio, Lauri (2017), *J.V. Snellmans Philosophie der Persönlichkeit*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lahtinen, Mikko (2006), *Snellmanin Suomi*. Tampere: Vastapaino.
- Manninen, Juha (1987), *Miten tulkita J. V. Snellmania? Kirjoituksia J. V. Snellmanin ajattelun kehittymisestä ja taustoista*. Kuopio: Kustannuskiila.
- (1992a). "Försök till framställning af logiken" [kommenttaari]. Teoksessa SA I, 712–725.
- (1992b). "Sjelfmedvetandet. Anteckningar i filosofi" [kommenttaari] teoksessa SA I, 774–775.
- (2003). *Miten oppi modernista valtiosta syntyi Suomessa*. Oulu: Sophopolis.
- Oittinen, Vesa (1992), "Philosophisk Elementar-curs. Andra häftet, Logik" [kommenttaari] teoksessa SA II, 661–664.
- (2004), "Snellman ja persoonallisuuden idea" teoksessa Kotkavirta, Jussi & Niemi, Petteri (toim.), *Persoona*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 129–142.
- (2012), "'Aistimellisen varmuuden' dialektiikasta" teoksessa Susanna Lindberg (toim.), *Johdatus Hegelin Hengen fenomenologiaan*. Helsinki: Gaudeamus, 39–56.
- Patoluoto, Ilkka (1984), "Snellman's Logic" teoksessa Ilkka Patoluoto (toim.), *J. V. Snellmanin filosofia ja sen hegeliläinen tausta. Suomen filosofisen yhdistyksen järjestämä kansainvälinen kollokvio, Helsinki 4.–5.12.1981*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 127–138.
- Rein, Thiodolf (1908), *Filosofins studium vid Åbo universitet*. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

- Snellman, Johan Vilhelm (2000–2005), *Kootut teokset*, 1–24. Helsinki: Opetusministeriö. [KT]
- (1992–1999). *Samlade arbeten*, I–XII, Helsinki: Statsrådets kansli. [SA]
- Tekstissä käytetyt lähteet:**
- Akateeminen väitöskirja Hegelin järjestelmän absolutismin puolustamiseksi*. Suom. Erkki Sironen, SA I/KT 1 32–40/142–152.
- Filosofian alkeiskurssi. Logiikka*. Suom. Vesa Oittinen, SA II/KT 2, 20–89/317–389.
- Filosofian alkeiskurssi. Psykologia*. Suom. Vesa Oittinen, SA I/KT 1, 142–180/376–418.
- ”Itsetietoisuus, esityö logiikan oppikirjan johdantoon”. Suom. Tuija Pulkkinen, SA I/KT 1, 569–572/186–189.
- ”Johdanto logiikan luentosarjaan syksyllä 1835, luentokäsikirjoitus”. Suom. Veli-Matti Saarinen, SA I/KT 1, 546–548/159–160.
- ”Matka-apurahahakemus yliopistolle 31.10.1836”. Suom. Eero Ojanen, SA I/KT 1, 584–585/228–230.
- ”Particula tertia: oppi käsitteestä 1835–36, katkelma luentokäsikirjoituksesta”. Suom. Veli-Matti Saarinen, SA I/KT 1, 554–569/160–178.
- Persoonallisuuden idean spekulatiivisen kehittelyn yritys*. Suom. Antero Tiusanen & Vesa Oittinen, SA II/KT 3, 196–344/59–228.
- ”Psykologian luentoja syksyllä 1837, käsikirjoitus”. Suom. Veli-Matti Saarinen, SA I/KT 1, 595–605/321–332.
- ”Todistushakemus matka-apurahaa varten filosofiselle tiedekunnalle 27.10.1836”. Suom. Eero Ojanen, SA I/KT 1, 582–583/227–228.
- Yritys logiikan esitykseksi*. Suom. Vesa Oittinen, SA I/KT 1, 62–135/239–317.
- Tigerstedt, Eugène N. (1946), ”Ur Snellmans docentföreläsningar”, *Svenska Litteratursällskapets Historiska och Litteraturhistoriska studier* 21–22, 347–516.